e-ISSN 3060-5059
DOI: 10.67227

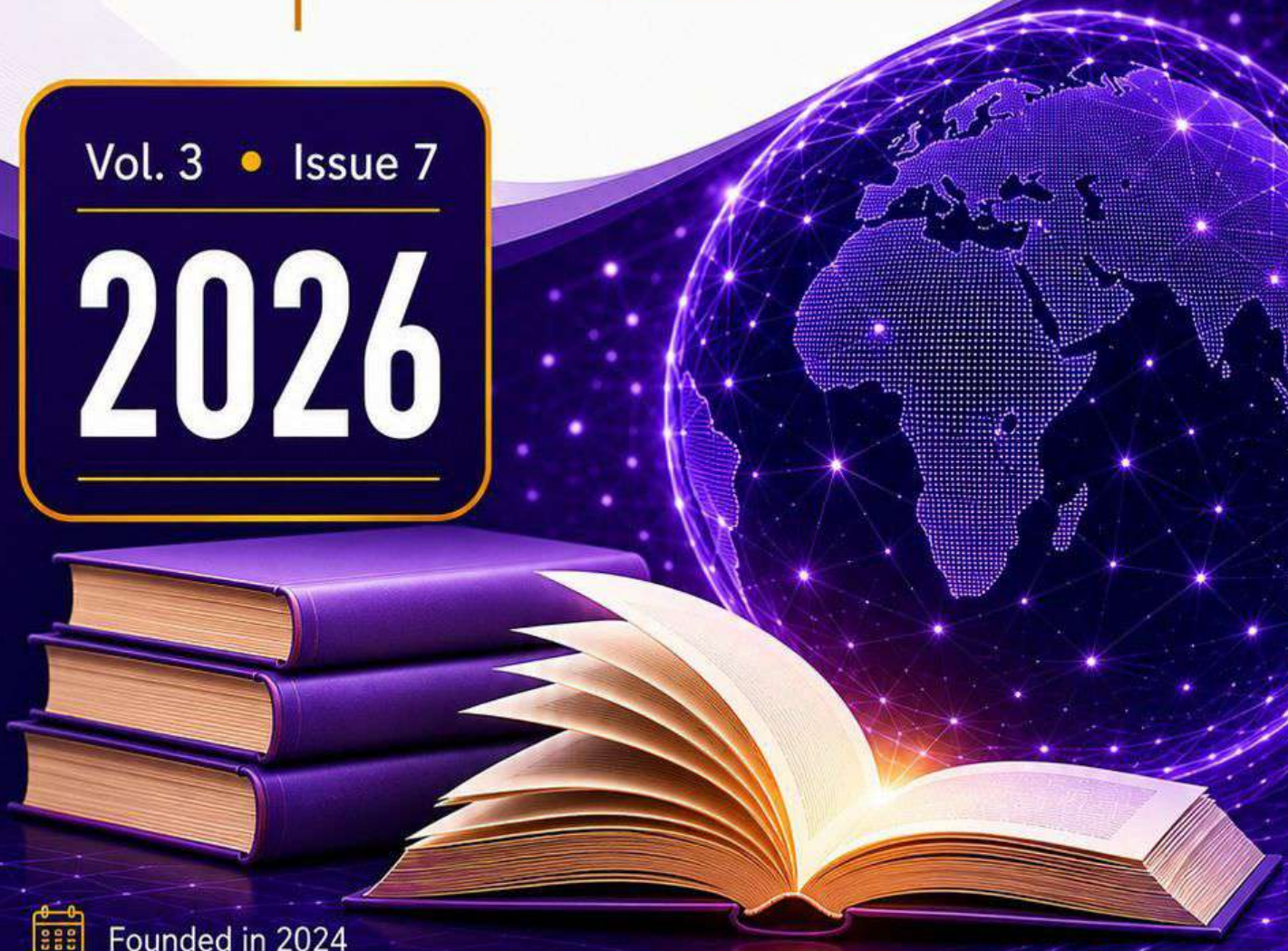
IJTIMOIY-GUMANITAR SOHADA ILMIY-INNOVATSION TADQIQOTLAR

ILMIY METODIK JURNAL

Scientific and Innovative Research in Social and Humanitarian Studies

Vol. 3 • Issue 7

2026



Founded in 2024

publishscience.uz | publish_science_journal@mail.ru

PEER REVIEWED • OPEN ACCESS

ISSN 3060-5059 (Online)
Article / Original paper https://doi.org/10.67227/0cck6853

O‘LCHOV KONSEPTLARINI KATEGORIYALASH: MIQDORIY TASAVVURLARNI SHAKLLANTIRISHNING KOGNITIV MEXANIZMLARI

Djabbarov Sherzod Xalikulovich
Jizzax davlat pedagogika universiteti, dotsent (PhD).
e-mail: sjabborov1980@gmail.com

Annotatsiya.

Maqolada o‘lchov konseptlarini kategoriyalashning kognitiv mexanizmlari, miqdoriy tasavvurlarning sensor tajriba, prototipik tuzilish, markaz-periferiya munosabati va madaniy tajriba asosida shakllanishi tahlil qilinadi. Klassik kategoriyalash modeli prototip nazariyasi bilan qiyoslanib, o‘lchov birliklarining faqat metrologik belgilar majmui emas, balki insonning borliqni idrok etishi, baholashi va til orqali konseptuallashtirishini aks ettiruvchi ko‘p qatlamli kognitiv tizim ekanligi asoslanadi. Ingliz va o‘zbek tillaridagi *metr, kilogramm, soniya, yard, furlong, gaz, tanob, qarich* kabi birliklar misolida kategoriyaning markaziy va periferik a’zolari, institutsional standartlashuv va lingvomadaniy xotiraning o‘zaro ta’siri yoritiladi.

Kalit so‘zlar: kognitiv lingvistika, kategoriyalash, o‘lchov konsepti, miqdor, prototip, markaz-periferiya, kognitiv tipiklik, o‘lchov birligi, ingliz tili, o‘zbek tili.

КАТЕГОРИЗАЦИЯ КОНЦЕПТОВ ИЗМЕРЕНИЯ: КОГНИТИВНЫЕ МЕХАНИЗМЫ ФОРМИРОВАНИЯ КОЛИЧЕСТВЕННЫХ ПРЕДСТАВЛЕНИЙ

Джаббаров Шерзод Халикулович
Джизакский государственный педагогический университет, доцент (PhD).

Аннотация.

В статье анализируются когнитивные механизмы категоризации концептов измерения, а также формирование количественных представлений на основе сенсорного опыта, прототипической структуры, отношений «центр — периферия» и культурного опыта. Классическая модель категоризации сопоставляется с теорией прототипов и обосновывается положение о том, что единицы измерения представляют собой не только совокупность метрологических характеристик, но и многоуровневую когнитивную систему, отражающую восприятие и оценку человеком окружающей действительности, а также её концептуализацию посредством языка. На примере таких единиц английского и узбекского языков, как *metr, kilogramm, soniya, yard, furlong, gaz, tanob, qarich*, раскрывается взаимодействие центральных и периферийных членов категории, институциональной стандартизации и лингвокультурной памяти.

Ключевые слова: когнитивная лингвистика, категоризация, концепт измерения, количество, прототип, центр — периферия, когнитивная типичность, единица измерения, английский язык, узбекский язык.

CATEGORIZATION OF MEASUREMENT CONCEPTS: COGNITIVE MECHANISMS FOR THE FORMATION OF QUANTITATIVE REPRESENTATIONS

Djabbarov Sherzod Xalikulovich
Jizzakh State Pedagogical University, Associate Professor (PhD).

Abstract.

The article analyzes the cognitive mechanisms underlying the categorization of measurement concepts and the formation of quantitative representations based on sensory experience, prototypical structure, center–periphery relations, and cultural experience. The classical model of categorization is compared with prototype theory, supporting the view that units of measurement constitute not merely a set of metrological features but a multilayered cognitive system reflecting how humans perceive, evaluate, and conceptualize reality through language. Using such English and Uzbek units as *metr, kilogramm, soniya, yard, furlong, gaz, tanob,* and *qarich*, the study examines the interaction between central and peripheral category members, institutional standardization, and linguocultural memory.

Keywords: cognitive linguistics, categorization, measurement concept, quantity, prototype, center–periphery, cognitive typicality, unit of measurement, English, Uzbek.

Kirish. Zamonaviy kognitiv lingvistikaning markaziy masalalaridan biri inson ongining uzluksiz va nihoyatda rang-barang borliqni nisbatan barqaror kategoriyalar tizimiga ajratish mexanizmlarini tushuntirishdan iborat. Inson tashqi

ISSN 3060-5059 (Online)

olamdagi har bir obyekt yoki hodisani mutlaqo alohida birlik sifatida qayta ishlamaydi; aksincha, o‘xshashlik, farq, funksional yaqinlik, tajriba takroriyligi va madaniy ahamiyat kabi omillar asosida ularni muayyan konseptual sinflarga birlashtiradi. Kategoriyalash shu ma’noda bilish jarayonining iqtisodiyligini ta’minlaydi: cheksiz miqdordagi individual tajribalarni cheklangan sonli kognitiv modellar orqali anglash imkonini beradi.

Mazkur muammo o‘lchov birliklari va o‘lchov konseptlari tahlilida ayniqsa dolzarbdir. Chunki uzunlik, massa, vaqt, hajm, maydon yoki masofa kabi miqdoriy xususiyatlar inson ongida tayyor lingvistik obyekt sifatida mavjud emas. Ular avvalo sensor tajriba, tana harakati, taqqoslash, sanash, fazoviy orientatsiya va amaliy faoliyat jarayonida ajratib olinadi, keyinchalik esa til vositalari yordamida nomlanadi, me’yorlashtiriladi va ijtimoiy muomalaga kiritiladi. Shuning uchun o‘lchov birliklari tarixini faqat metrologik tizimlarning almashinuvi sifatida emas, balki insonning miqdor haqidagi tasavvurlarini kategoriyalash tarixining tilga ko‘chgan shakli sifatida ko‘rish maqsadga muvofiq.

Maqolaning maqsadi o‘lchov konseptlarini kategoriyalashning asosiy kognitiv mexanizmlarini prototip nazariyasi doirasida yoritish, miqdoriy kategoriyalarning ichki tuzilishida markaz va periferiya munosabatlarini aniqlash hamda ingliz va o‘zbek tillaridagi standart va tarixiy o‘lchov birliklarining kognitiv maqomini qiyosiy talqin qilishdan iborat. Tadqiqotning nazariy tayanchi E. Roschning prototip kategoriyalari haqidagi qarashlari, G. Lakoffning kategoriyalarni tajribaga asoslangan kognitiv modellar sifatida talqin etishi va J. R. Taylorning lingvistik kategoriyalashga oid umumlashtiruvchi konsepsiyalaridan tashkil topadi [1; 2: 27–48; 3].

Kategoriyaning klassik talqini va uning kognitiv cheklanishlari

An’anaviy mantiqiy yondashuvda kategoriya ma’lum bir guruhga kiruvchi barcha obyektlar uchun bir xil darajada majburiy bo‘lgan zarur va yetarli belgilar majmui asosida shakllanadigan sinf sifatida talqin qilinadi. Bunday modelda kategoriya chegarasi aniq, a’zolik esa ikki qiymatli tamoyil asosida belgilanadi: obyekt yoki kategoriya tarkibiga kiradi, yoki kirmaydi. Klassik yondashuv formal tasniflash uchun qulay bo‘lsa-da, tabiiy til va kundalik bilish jarayonlaridagi ko‘plab hodisalarni to‘liq izohlab bera olmaydi. Til birliklari o‘rtasidagi semantik aloqalar, ko‘p ma’nolilik, o‘tish zonalari hamda ayrim a’zolarning boshqalarga qaraganda “tipikroq” sezilishi kategoriyani qat’iy chegaralangan sinf sifatida tasavvur qilishning cheklanganligini ko‘rsatadi. Lakoff klassik qarashni aynan shu nuqtadan tanqid qilib, kategoriyalar inson tajribasi va kognitiv modellar bilan uzviy bog‘liq ekanini ta’kidlaydi [1].

O‘lchov birliklariga nisbatan klassik model qo‘llansa, masalan, uzunlik kategoriyasiga ma’lum kattalikni ifodalovchi barcha birliklar — *meter, yard, foot, inch, metr, gaz, qarich* va boshqalar — teng maqomli a’zolar sifatida qaralishi mumkin. Biroq real nutqiy va kognitiv tajribada ularning funksional og‘irligi bir xil emas. Ayrim birliklar ta’lim, ilm-fan va rasmiy hujjatlarda muntazam uchrab, foydalanuvchining ongida “odatdagi o‘lchov” modeliga tezroq bog‘lanadi; boshqalari esa tarixiy matn, folklor, badiiy asar yoki mahalliy kommunikativ muhitda faollashadi. Demak, o‘lchov kategoriyasini faqat denotativ belgi asosida tasniflash uning real kognitiv arxitekturasini yetarli darajada ochib bermaydi.

Prototip nazariyasi va o‘lchov kategoriyasining markaz-periferiya tuzilishi

Kategoriyalash nazariyasidagi tub burilish E. Rosch tadqiqotlari bilan bog‘liq. Rosch eksperimental ma’lumotlar asosida bir kategoriya a’zolarining kognitiv maqomi teng emasligini ko‘rsatdi: ayrim a’zolar kategoriya uchun eng yaxshi yoki eng tipik namuna sifatida qabul qilinadi, boshqalari esa kamroq tipik, periferik holatda turadi. Prototipik tuzilish kategoriyani qat’iy chegaralangan ro‘yxat emas, balki ichki gradatsiyaga ega tizim sifatida ko‘rishga imkon beradi [2: 27–48]. Taylor ham prototip effektlari tabiiy til kategoriyalarini tushuntirishda markaziy o‘rin tutishini, kategoriya a’zoligi ko‘pincha darajali xarakter kasb etishini ko‘rsatadi [3].

Mazkur tamoyil o‘lchov konseptlariga tatbiq etilganda, kategoriya markazi muayyan jamiyatda eng tez taniladigan, eng ko‘p institutsionallashtirilgan va semantik jihatdan eng kam izoh talab qiladigan birliklar bilan bog‘lanadi. Global ilmiy-ta’limiy va rasmiy diskursda *meter/metr, kilogram/kilogramm, second/soniya* kabi xalqaro metrik birliklar yuqori kognitiv tipiklikka ega. Ular darslik, standart, qonunchilik, texnik hujjat va ilmiy kommunikatsiyada muntazam takrorlanishi sababli “o‘lchov birligi” kategoriyasining markaziy namunalaridan biriga aylanadi. Biroq bu tipiklik barcha ingliz tilida so‘zlashuvchi hududlar va barcha kommunikativ vaziyatlarda bir xil degani emas. Masalan, kundalik ingliz nutqining ayrim milliy variantlarida *mile, foot, inch, pound* kabi birliklar ham yuqori darajadagi prototipik maqomni saqlaydi. Shunday qilib, prototip nafaqat til tizimiga, balki diskurs, hudud, faoliyat turi va ijtimoiy amaliyotga ham bog‘liq.

O‘zbek tilida ham ikki qatlamli holat kuzatiladi. Zamonaviy rasmiy va ta’limiy nutqda *metr, kilometr, gramm, kilogramm, litr, soniya* kabi standart birliklar faol markazni tashkil etsa, *gaz, tanob, qarich, quloch, qadam* singari tarixiy yoki antropometrik birliklar ko‘proq madaniy xotira, tarixiy tasvir, og‘zaki nutq va badiiy ifoda bilan aloqador periferik qatlamni tashkil qiladi. Biroq “periferik” atamasi “ahamiyatsiz” degani emas. Aksincha, bunday birliklar milliy dunyoqarash, tana tajribasi va an’anaviy xo‘jalik amaliyotining lingvistik izlarini saqlashi sababli lingvomadaniy nuqtai nazardan yuqori qiymatga ega.

Miqdoriy tasavvurlarni shakllantiruvchi kognitiv mexanizmlar

O‘lchov kategoriyasi qanday shakllanishini tushuntirish uchun prototipik tashkil topishning o‘zi yetarli emas. Miqdorni anglash bir necha o‘zaro bog‘langan kognitiv jarayonlar natijasidir. Birinchi mexanizm — perseptiv differensiallashuv. Inson obyektlar o‘rtasidagi *kattaroq-kichikroq, uzunroq-qisqaroq, og‘irroq-yengilroq, yaqinroq-uzoqroq* kabi sezilarli farqlarni bevosita tajriba orqali ajratadi. Bu farqlar hali aniq sonli o‘lchov emas, biroq keyingi kvantifikatsiyaning kognitiv poydevorini yaratadi. Miqdoriy konsept avval “farqni sezish”, keyin “taqqoslash”, undan so‘ng “standart bilan solishtirish” bosqichlari orqali shakllanadi.

Ikkinchi mexanizm — takrorlanuvchi tajribani sxemalashtirish. Masofani qadam bilan, uzunlikni qo‘l yoki barmoq oralig‘i bilan, hajmni idish sig‘imi bilan baholash kabi amaliyotlar inson tanasini dastlabki o‘lchov etaloni vazifasiga olib kelgan. Shu sabab antropometrik o‘lchov birliklari tarixiy jihatdan tasodifiy nomlar emas, balki jismoniy tajribani miqdoriy tartibga solish usullaridir. O‘zbek tilidagi *qarich, quloch, qadam* singari birliklarda tana va harakat miqdorning

ISSN 3060-5059 (Online)

konseptual manbai sifatida namoyon bo‘ladi. Ingliz tilidagi *foot* kabi birliklar ham shunga o‘xshash tajriba asosiga ega. Lakoffning kategoriyalarni tajriba, tana va idealizatsiyalangan kognitiv modellar bilan bog‘lovchi qarashlari bunday holatlarni izohlash uchun muhim nazariy asos yaratadi [1].

Uchinchi mexanizm — standartlashtirish va abstraksiyalash. Tana yoki mahalliy amaliyotga tayangan o‘lchovlar kommunikativ jihatdan qulay bo‘lsa-da, ularning qiymati shaxs, hudud yoki vaziyatga qarab o‘zgarishi mumkin. Jamiyatning savdo, fan, texnika va boshqaruv tizimlari rivojlangan sari miqdorni barqaror standart orqali ifodalash ehtiyoji ortadi. Natijada o‘lchov konsepti konkret sensor tajribadan abstrakt, takrorlanuvchi va tekshiriladigan etalonga ko‘chadi. Bu jarayon kategoriyaning markazini ham o‘zgartiradi: ilgari kundalik tajribaning prototipi bo‘lgan tana o‘lchovlari ma’lum diskurslarda periferiyaga chekinadi, standart birliklar esa markaziy maqomga ega bo‘ladi.

To‘rtinchi mexanizm — kognitiv iqtisod va avtomatlashuv. Ko‘p ishlatiladigan birliklar uzoq izoh talab qilmaydi: ular ma’lum miqdoriy soha bilan avtomatik bog‘lanadi. Masalan, *kilometr* birlik sifatida masofa domenini, *kilogramm* massa domenini, *soniya* esa vaqt domenini tez faollashtiradi. Bunday birliklarning yuqori chastotali qo‘llanishi ularni kognitiv jihatdan “tez kirish mumkin bo‘lgan” markaziy elementlarga aylantiradi. Rosch ta’kidlagan kognitiv iqtisod tamoyili kategoriya tuzilishining aynan shunday funksional tomonini tushuntirishga yordam beradi [2: 27–48].

Beshinchi mexanizm — kontekstual qayta kategoriyalash. Bir birlikning markaziy yoki periferik maqomi doimiy emas. Tarixiy roman kontekstida *gaz* yoki *tanob* o‘quvchi uchun tasvirning asosiy madaniy kalitiga aylanishi mumkin; ilmiy hisobotda esa *metr* yoki *gektar* markazga chiqadi. Sport diskursida *yard* yoki *mile*, qurilishda *foot* yoki *inch*, xalq og‘zaki nutqida *qadam* yoki *qarich* ma’lum vaziyat uchun eng tabiiy birlik bo‘lishi mumkin. Demak, o‘lchov kategoriyasi statik ierarxiya emas, balki kommunikativ vazifaga qarab qayta markazlashadigan dinamik tizimdir.

Ingliz va o‘zbek tillarida o‘lchov konseptlarining prototipik tashkil topishi

Ingliz va o‘zbek tillari o‘lchov tizimlarining qiyosi kategoriyalashning universal va madaniy xususiyatlarini bir vaqtda ko‘rsatadi. Universal jihat shundaki, har ikki tilda miqdorni ifodalash uchun barqaror etalon, son va o‘lchanayotgan parametr o‘rtasidagi munosabat zarur. Uzunlik, massa, vaqt, hajm singari bazaviy domenlar inson tajribasining umumiy ehtiyojlariga tayanadi. Shuningdek, har ikki til tarixida ham tana tajribasiga asoslangan yoki mahalliy faoliyat natijasida shakllangan o‘lchov birliklari uchraydi. Bu holat kategoriyalashning tajribaviy poydevori universalligini ko‘rsatadi.

Farqli jihat esa kategoriya ichidagi a’zolarning ijtimoiy va madaniy vaznida namoyon bo‘ladi. Ingliz tilida imperial va AQSh odatiy o‘lchov birliklarining faol ishlatilishi sababli *mile, yard, foot, inch, pound* kabi birliklar ayrim diskurslarda faqat tarixiy qoldiq emas, balki amaliy jihatdan faol birliklar bo‘lib qolmoqda. O‘zbek tilida esa zamonaviy rasmiy kommunikatsiyaning metrik tizimga kuchli tayanishi sababli *metr, kilometr, kilogramm, litr* kabi birliklar markaziy o‘rinda turadi; *gaz, tanob, qarich* kabi birliklar esa ko‘proq tarixiy-madaniy kontekstlarda faollashadi. Bu farq prototipiklikning faqat semantik xususiyat emas, balki institutsional va diskursiv omillar bilan ham bog‘liq ekanini ko‘rsatadi.

Shu nuqtai nazardan, o‘lchov birliklarini uch darajali model asosida tavsiflash mumkin. Birinchi daraja — **metrologik yadro**: o‘lchanayotgan kattalik, etalon va sonli qiymat o‘rtasidagi munosabat. Ikkinchi daraja — **kognitiv qatlam**: birlikning qanchalik tez tanilishi, qaysi domen bilan avtomatik bog‘lanishi va ongda qanchalik tipik namuna sifatida faollashishi. Uchinchi daraja — **lingvomadaniy qatlam**: birlikning tarixiy xotira, mahalliy turmush, badiiy obraz yoki ijtimoiy-madaniy tajriba bilan bog‘lanishi. O‘lchov konseptining to‘liq tahlili aynan shu uch darajani o‘zaro bog‘liq holda ko‘rib chiqishni talab qiladi.

O‘lchov kategoriyasida prototip, periferiya va madaniy xotira

Prototip nazariyasining muhim afzalligi shundaki, u tarixiy birliklarning zamonaviy tildagi mavjudligini “eskirgan unsur” degan biryoqlama baho bilan cheklamaydi. Kategoriyaning periferik a’zolari muayyan vaziyatlarda kuchli semantik va pragmatik yuk tashishi mumkin. Masalan, badiiy matnda *qarich* yoki *quloch* kabi birliklar aniq matematik qiymatdan ko‘ra personajning turmush tarzi, davr ruhi yoki xalqona idrok usulini ko‘rsatishi mumkin. Xuddi shuningdek, ingliz tilidagi *furlong* birligi zamonaviy universal o‘lchov tizimining markazida turmasa-da, tarixiy va ayrim maxsus diskurslarda kontekstni aniqlashtiruvchi muhim belgi bo‘lib xizmat qiladi.

Bunday birliklarni periferiya tarkibiga kiritish ularning semantik zaifligini emas, balki qo‘llanish doirasining nisbatan cheklanganligini anglatadi. Prototipik modelda markaziylik chastota, tanishlik, institutsional mustahkamlik, kognitiv qayta ishlash qulayligi va kommunikativ qo‘llanish ko‘lami kabi bir qator omillar bilan belgilanadi. Periferik birlik esa ushbu mezonlarning barchasida birdek past ko‘rsatkichga ega bo‘lishi shart emas: uning qo‘llanish chastotasi past, biroq madaniy salohiyati yuqori bo‘lishi mumkin. Shu bois o‘lchov kategoriyalarida “markaziylik” va “madaniy ahamiyat” tushunchalarini bir-biriga tenglashtirish metodologik jihatdan to‘g‘ri emas.

Taylorning lingvistik kategoriyalashga oid yondashuvi kategoriya ichki tuzilishini qat’iy chegaralar orqali emas, balki o‘xshashlik aloqalari va prototip effektlari orqali tushuntirishni qo‘llab-quvvatlaydi [3]. O‘lchov tizimida ham bir birlik ikkinchisiga aynan bir xil semantik belgi orqali emas, balki umumiy domen, funksional vazifa, tarixiy manba yoki diskursiv rol orqali yaqinlashishi mumkin. Masalan, *qarich* va *foot* birliklari antropometrik tajriba bilan bog‘liqligi jihatidan o‘xshash bo‘lsa, *metr* va *kilogramm* standartlashtirilgan miqdoriy tizimning tipik vakillari sifatida umumiy institutsional modelga mansub. Bunday o‘xshashliklar o‘lchov konseptlarini faqat lug‘aviy muqobillik asosida emas, balki ularning kognitiv profili asosida qiyoslash imkonini beradi.

Kategoriyalashning til va madaniyat tadqiqotlari uchun ahamiyati

O‘lchov birliklarining kognitiv kategoriyalashini o‘rganish til va madaniyat munosabatlarini tahlil qilishda ham muhimdir. Standart o‘lchov tizimi miqdorni maksimal aniqlik bilan ifodalashga intilsa, tabiiy til ko‘pincha aniq miqdor bilan birga insoniy baho, taxmin, yaqinlik va tasavvur ko‘lamini ham ifodalaydi. Shu sababli *bir qarich, bir qadam, bir*

ISSN 3060-5059 (Online)

quloch kabi birliklar faqat sonli kattalikni emas, balki tana orqali idrok etilgan makon modelini ham faollashtiradi. Bunday birliklar miqdorni inson tajribasiga yaqinlashtirib, abstrakt kattalikni bevosita idrok qilinadigan mezon orqali ifodalashga xizmat qiladi.

Metrik standartlashtirish esa miqdorni individual tana o‘lchamidan ajratib, intersubyektiv etalonga bog‘laydi. Bu ikki model bir-biriga qarama-qarshi emas; ular bir kategoriya doirasida turli kommunikativ ehtiyojlarni qondiradi. Ilmiy yoki texnik nutq aniqlik va takrorlanuvchanlikni, tarixiy yoki badiiy nutq esa davrga xos tasavvur, madaniy kolorit va obrazlilikni talab qilishi mumkin. Natijada til o‘lchov kategoriyasining turli qismlarini kommunikativ vaziyatga qarab faollashtiradi. Lakoff tomonidan ilgari surilgan radial va tajribaga asoslangan kategoriyalar haqidagi qarashlar bunday ko‘p qatlamli tuzilishni izohlash imkonini beradi [1].

Bu holat tarjima va til o‘qitish amaliyoti uchun ham ahamiyatlidir. Tarjimon o‘lchov birligini faqat matematik konversiya qilinadigan element sifatida emas, balki muayyan diskursdagi kognitiv va madaniy signal sifatida ham baholashi lozim. Masalan, tarixiy birlikni bevosita metrik ekvivalent bilan almashtirish miqdoriy axborotning tushunarliligini oshirishi mumkin, biroq matnning davriy yoki milliy koloritini kamaytirish ehtimoli mavjud. Til o‘rganuvchi uchun esa birlikning lug‘aviy ma’nosini bilishning o‘zi yetarli emas; uning qaysi kontekstda odatiy, qaysi kontekstda periferik yoki stilistik jihatdan belgilangan ekanini anglash kommunikativ kompetensiyaning muhim tarkibiy qismidir.

Xulosa

O‘lchov konseptlarini kategoriyalash insonning miqdor haqidagi tasavvurlarini til, tafakkur va tajriba birligida tushuntirish imkonini beradi. Klassik model o‘lchov birliklarini umumiy belgilar asosida bir sinfga jamlash uchun zarur formal asos bersa-da, u real kognitiv tuzilishdagi tipiklik, darajalanish va kontekstual o‘zgaruvchanlikni to‘liq ochib bera olmaydi. Prototip nazariyasi esa kategoriya a’zolarining teng emasligini, ayrim birliklarning markaziy, boshqalarining periferik maqomga ega bo‘lishini izohlash orqali o‘lchov tizimining dinamik tabiatini aniqroq yoritadi [2: 27–48].

Tahlil shuni ko‘rsatadiki, o‘lchov kategoriyasidagi markaziylik faqat birlikning metrologik aniqligi bilan emas, balki uning qo‘llanish chastotasi, institutsional mustahkamligi, kognitiv tanishligi va diskursiv qo‘llanish ko‘lami bilan ham belgilanadi. Shu bilan birga, tarixiy va antropometrik birliklarning periferik maqomi ularning lingvomadaniy qiymatini kamaytirmaydi. Aksincha, *qarich, quloch, gaz, tanob, foot, furlong* singari birliklar miqdoriy tasavvurning tarixiy va tajribaviy qatlamlarini saqlab, tilning madaniy xotirani uzatish xususiyatini namoyon etadi.

Demak, o‘lchov konseptini uch komponent — **metrologik yadro, kognitiv prototipiklik va lingvomadaniy qatlam** — birligida o‘rganish maqsadga muvofiq. Bunday yondashuv ingliz va o‘zbek tillaridagi o‘lchov birliklarini qiyosiy tahlil qilishda faqat formal ekvivalentlikni emas, balki birliklarning ongdagi maqomi, qo‘llanish muhiti va madaniy semantikasini ham hisobga olish imkonini beradi. Natijada miqdor kategoriyasi oddiy sonli tizim emas, balki insonning borliqni idrok etishi, tartibga solishi, standartlashtirishi va madaniy tajriba orqali ma’nolantirishini aks ettiruvchi murakkab kognitiv model sifatida namoyon bo‘ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Lakoff G. Women, Fire, and Dangerous Things: What Categories Reveal About the Mind. – Chicago: University of Chicago Press, 1987. – 632 p.
2. Rosch E. Principles of Categorization // Cognition and Categorization / Ed. by E. Rosch, B. B. Lloyd. – Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, 1978. – P. 27–48.
3. Taylor J. R. Linguistic Categorization. 3rd ed. – Oxford: Oxford University Press, 2003. – 328 p.